

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ**

ГРЕЦЬКИЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

**За загальною редакцією
Юлії Лабецької**

**Маріуполь
МДУ
2021**

5.4 КОРПУС ТВОРІВ РУМЕЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ФОЛЬКЛОРУ

Румейська література – це література греків-румеїв України, написана румейським діалектом новогрецької мови (за іншими мовознавцями – румейською мовою). Формування та розвиток румейської літератури відбулися впродовж короткого періоду другої половини ХІХ – початку ХХІ століття. Вона тісно пов'язана з румейською фольклорною традицією, що ввїбрала в себе ознаки тих культур, з якими греки-румеї контактували спочатку в Криму (кримсько-татарська), а після переселення 1778 року – в Приазов'ї (українська, російська). У цій розвідці ми окреслюємо корпус опублікованих творів румейської літератури та фольклору. Для цього слід проаналізувати зазначений корпус на предмет періодизації та жанрового складу, а також здійснити огляд останніх публікацій творів румейських літераторів. Ця розвідка зумовлена необхідністю осмислення основних тенденцій розвитку літературної та фольклорної творчості малої етнічної групи, що має менш ніж сторічну писемну традицію й має протистояти тенденціям згасання проявів національного на тлі уніфікаційних тенденцій глобалізації.

Останнім часом з'являлися поодинокі дослідження, в яких частково висвітлювалася історія розвитку румейської літератури та фольклору, але в цих роботах йшлося або про окремі її періоди, або про окремі жанри. Отже, зробивши огляд наразі опублікованих творів румейської літератури та фольклору, їхнього жанрового складу, ми окреслимо загальні тенденції розвитку румейської словесності, а також зробимо певний внесок у розв'язання питання про особливості розвитку літератури малих народів у новий час.

У монографії К. Балабанова та С. Пахоменка розглянуто літературну творчість греків Приазов'я періоду другої половини ХХ – перших п'яти років ХХІ століття у світлі основних тенденцій національно-культурного та громадського життя зазначеної спільноти [3]. В дослідженні К. Сардарян висвітлено особливості поетичної творчості греків Донецького Приазов'я в контексті української літератури ХХ століття. Ю. Кутна проаналізувала жанр румейської казки щодо її походження та зв'язків із загальногрецькою казковою традицією [39], а також висвітлила особливості румейської перекладної літератури [40]. Цінним бібліографічним джерелом є праця С. Калоєрова, в якій, зокрема, містяться відомості про рідкісні видання творів румейської літератури [28].

На наш погляд, у румейській літературі можна виділити такі періоди:

- 1) друга половина ХІХ століття – 20-ті роки ХХ століття
- 2) 30-ті роки ХХ століття (до 1937 року)
- 3) 60-ті – 80-ті роки ХХ століття
- 4) Кінець 80-х років ХХ століття – дотепер.

Перший період є етапом формування румейської літератури, він представлений переважно творчістю народних румейських рапсодів, які були популярні в кінці ХІХ – на початку ХХ століття – Леонтія Хонагбея, Дем'яна Богадиці, а також поетів Христофора Папуша, Василя Шанона, Фросі Зурнаджи та Ілсївет Хараман. Їхні твори передавалися переважно в усно-пісенній формі,

оскільки румеї втратили свою писемність ще за кримських часів, до переселення в Приазов'я. За таких умов неocenним є внесок у справу збереження та популяризації усної літератури румейських греків Кассандри Костан [32; 33]. Дослідниця частково опублікувала твори народних румейських рапсодів після мовних реформ 1926-1928 рр., коли в межах політики коренізації національних меншин України грекам-румелям Приазов'я було запропоновано використовувати спрощене фонетичне письмо на основі грецької абетки.

Не маючи писемності до другої половини 20-х років ХХ століття, греки Приазов'я виявляли свої таланти у фольклорі, що є виключно цінним для пізнання їхніх світоглядних настанов, історії, психології тощо. Перші дослідники румейського фольклору К. Костан, а пізніше Т. Чернишова та Е. Хаджинов були його збирачами, вони публікували свої наукові розвідки, наводячи фольклорні твори як ілюстрації до теоретичних положень. Окремі пісні та казки з'являлися на шпальтах грецької газети «Коллективістис» та альманахів «Флогомінітрес спитес» та «Неотіта», що виходили в 1930-х роках в м. Маріуполі.

Другий період розвитку румейської літератури пов'язаний з ім'ям Георгія Костоправа, який вважається засновником румейської радянської літератури, та представників літературної групи, яку він очолював. Г. Костоправ походить з румейського селища Мала Янисоль, робить перші кроки в поезії послуговуючись російською мовою, а рідною румейською починає писати з 1931 року. За життя поета виходить лише три збірки його віршів. «Та прота вімата» (1933) – перша костоправівська збірка і перша збірка віршів румейською (грецькою) мовою. Друга книжка автора – поема «Леонтій Хонагбей» (1934), третя й остання – поетична збірка «Калімера, зісімо!». Окремі твори Г. Костоправа румейською регулярно з'являються на сторінках маріупольських грецьких газет та альманахів у період 1933-1937 рр.. Більшість поезій Г. Костоправа румейською ввійшла до збірки, що її підготувало Володарське районне товариство греків до 110-річчя від дня народження видатного земляка (2012). Слід зазначити також, що Г. Костоправ перекладав румейською твори класиків української та російської літератури, розширюючи виражальні можливості рідної мови.

Відомо, що до літературної групи Г. Костоправа входило спочатку дев'ять осіб, а в 1937 році їх було вже більше тридцяти. Молоді поети писали свої твори, переважно поетичні, малоянисольською або сартанською говіркою румейського діалекту й публікувалися на літературних сторінках зазначеної вище газети та альманахів маріупольських греків, а також у дитячому журналі «Піонерос». Нажаль, друкована преса тих років майже не зберіглася до нашого часу, тому наразі маємо окремі зразки творчості таких поетів цього періоду як Василь Галла, Олександр Діамантопуло та Данило Теленчі, які виконали переклад на румейську вибраних творів О.С. Пушкіна, що вийшли окремою збіркою перекладів творів російського класика на новогрецьку та румейську (1937). Наприкінці 1930-х років Г. Костоправа та більшість членів його літературного гуртка було репресовано, і румейський літературний процес перервався.

Третій період румейської літератури розпочинається після реабілітації Г. Костоправа в 1962 році, після чого його твори знов публікуються окремими збірками, але лише в перекладах російською (1963), а згодом і українською

мовою (1969). В середовищі грецької інтелігенції пробуджується національна свідомість, румейські літератори звертаються до оригінальних творів Г. Костоправа та знаходять у них натхнення для власної поетичної творчості. Оскільки офіційна радянська політика цього часу не передбачала особливих проявів національно-культурної самобутності з боку творчої інтелігенції, про популяризацію літератури румейською мовою на державному рівні не йшлося, натомість румейські літератори готували самвидавівські збірки, яких у період з 1964 до 1986 вийшло дванадцять. Першим офіційно виданим зразком румейської літератури цього періоду стала поетична збірка «Ленін живе» (1973), до якої увійшли вірші реабілітованого Г. Костоправа, а також поетів нового часу Г. Данченка, Л. Кір'якова та А. Шапурми з паралельними перекладами українською мовою відомих поетів М. Бажана, І. Драча, Д. Демерджі, В. Коротича, Є. Летюка, М. Сингаївського та В. Сосюри. Але на той час публікація такої збірки була скоріш виключенням і стала можливою лише завдяки особистим клопотанням видатного елініста Андрія Білецького [3, с. 41]. Починаючи з цієї збірки румейські літератори користуються кириличною абеткою. У статті, присвяченій проблемі мови й писемності грецьких діалектів південно-східної частини України, професор А. Білецький запропонував фонологічний алфавіт на основі російської й української графік з додаванням двох грецьких літер Δδ та Θθ. Проте цей алфавіт було видозмінено, і в більшості сучасної румейської друкованої літератури замість грецьких літер використовуються відповідно буквсполучення дь та ть, а графіка переважно російська, без використання українських літер.

Прийняття до лав членів Спілки письменників УРСР румейських поетів Антона Шапурми (1970) та Леонтія Кір'якова (1978) зробило можливим публікацію їхніх творів, але знов таки, в російських чи українських перекладах. Обидва поети належали до когорти Г. Костоправа й у зазначений період уже мали тривалий досвід літературної творчості й вагомий творчий доробок, який дозволив їм згрупувати навколо себе молодих літераторів, твори яких побачили світ уже в кінці 80-х на початку 90-х років. За умов «легального підпілля» [3, с. 42] вони не мають особливого простору для створення власного творчого методу. В цьому контексті стає зрозумілою активна перекладацька діяльність румейських поетів, що спрямована передусім на збереження та розвиток румейського діалекту новогрецької мови, збагачення ресурсів рідної мови та розвиток її художньо-зображальних можливостей [40, с. 91]. Показово, що десять з дванадцяти рукописних збірок румейської поезії цього періоду складаються з перекладів творів класиків української, російської, грузинської літератури тощо.

Четвертий період в історії румейської літератури пов'язаний з процесами лібералізації суспільно-політичного життя радянської України, що їх принесла перебудова. Першим румейським поетом, якому пощастило видати персональну збірку поетичних творів рідною мовою був Антон Шапурма. Книжка «Кардьяком ту Приазовье» («Рідне моє Приазов'я») побачила світ 1986 року, в ній подано переднє слово А. Білецького, який зазначає, що публікація творів А. Шапурми мовою оригіналу має велике значення для розвитку культури румейської

народності на Україні [6, с. 11]. У наступному році виходить виконаний Леонтієм Кір'яковим румейський переклад «Слова про Ігорів похід» – «Лого пас ту Ігор ту стратю». У 1988 році румейською видано одразу кілька книжок: авторська збірка Л. Кір'якова «Амфора» та впорядкований Л. Кір'яковим перший випуск альманаху «Пирнэшу астру» («Ранкова зірка»). До 2002 року вийшло п'ять випусків альманаху, в яких публікуються зразки фольклорних творів, поезія представників покоління Г. Костоправа, оригінальна творчість нових авторів – Василя Бахтаріса, Доната Патрічі, Дмитра Пенеза, Федора Шебанця, Дмитра Папуша, Григорія Меотіса, Сергія Бикова, Анатолія Нейфельда, Миколи Хороша, Георгія Левченка, Наталі Харакоз та інших, а також румейські переклади. Автор передмови до другого випуску альманаху «Пирнэшу астру», голова Всесоюзного товариства радянських греків, народний депутат СРСР, професор Гавриїл Попов зазначає таке: «Сьогодні ми дбаємо про розквіт національного не для утвердження себе на основі відділення та відособлення, а як спосіб відродити і зберегти щось дуже цінне і для себе, і для всіх» [47, с. 8]. Традиції видання літературного альманаху продовжено в антології художньої літератури греків Приазов'я «Кардъако логу» («Рідне слово») (2005), до якої ввійшло багато оригінальних творів румейських літераторів. Цікаво також, що всі згадані вище колективні збірки містять також творчість урумських літераторів, і хоча урумська мова неспоріднена з румейською, представники красного письменства від обох етнічних груп маріупольських греків представляють свою творчість єдиним масивом, об'єднану єдиною національною свідомістю її творців і соціокультурними умовами за яких вона створювалася.

Отже, з кінця 1980-х років починається активізація літературного процесу в середовищі румейських літераторів. У цей період вийшло багато збірок з оригінальними творами румейською мовою. Серед них багатий літературний доробок Л. Кір'якова, що включає, крім зазначених вище, такі збірки: «Аріон» («Найкращий») (1992), «Ас ато марея ас та трия ялус» («За три моря») (1993) та двотомник «Калусин» («Доброта») (1997). Вже після смерті А. Шапурми видано збірку його творів «Го палы ирта ст' Сартана» («Я знов прийшов до Сартани») (2006). Д. Патріча опублікував збірки «Азмоньта стратеис» («Незабутні місця») (1992), «Ан иревс хаханьст, ан иревс клапси» («Хоч смійся, хоч плач») (1994), «Дъикомту астру» («Моя зірка») (1997), «Пииты ту графи» («Доля поета») (2001). З-під пера В. Бахатаріса вийшли книжки «Пигадъ» («Джерело») (1991) та «Зиси, Бугас!» («Живи, Бугас!») (1997). Д. Папуш – автор збірок «Кардъако-м уджах» («Рідне вогнище») (1993), «Чир пас тун пату» («Слід на землі») (2008); Ф. Шебаніц – «С ксерс та ризис така-с» («Знай своє коріння») (1994) та «Кльюомену утэя» («Плачуча верба») (2001); Г. Левченко – «Σ' δικόμ' τουв κόσμου» («Моєму народові») (2008), «Аспру караві» («Білий корабель») (2009); Г. Меотіс – «Хриси му Меотидъа» («Моя золота Меотида») (1996), «Тримонтан» (2001); М. Хорош – «Ялита» («Ялта») (1998); Д. Пенез – «Калка» (1997); Г. Патріча – «О михио» («Заповітне») (1994). А. Балджі опублікував румейською повість «Пикро зарзалудъ» («Гіркий абрикос») (1994). До 110-річчя від дня народження Г. Костоправа вийшла збірка творів засновника румейської

літератури (2012). Усі зазначені книжки видано з використанням кириличного письма, крім однієї збірки Г. Левченка, в якій він експериментує з грецьким шрифтом.

Серед виданої перекладної румейської літератури цього періоду слід відзначити колективну збірку «Кобзар» (1993) та збірку перекладів Л. Кір'якова «Паньч, нду иксириты сис...» («Якби ви знали, паничі...») (1994).

Як будь-яка молодописемна література, румейська представлена переважно поезією. Аналізуючи жанровий склад оригінальних поетичних творів румейських літераторів, та оминаючи увагою твори, присвячені ушавленню партії, її керманичів тощо, зазначаємо доволі широке розмаїття: це ліричні твори (переважна більшість поетів), поеми (Л. Кір'яков, А. Шапурма, Д. Пенез), балади (Л. Кір'яков), гуморески та бувальщини (Д. Патріча, Л. Кір'яков, Ф. Шибаніц), частівки (Л. Хонагбей, Д. Богадиця, Г. Костоправ), тости (А. Шапурма), епіграми (Л. Хонагбей), авторські казки (Г. Костоправ, Л. Кір'яков, А. Шапурма, О. Ксенофонтос-Петренко), філософська поезія (В. Бахтаріс, Г. Меотіс, Г. Левченко). Румейська проза представлена поодинокими спробами освоєння жанрів оповідання (Л. Кір'яков, Н. Харакоз, Д. Папуш, Г. Меотіс, А. Нейфельд), повісті (А. Балджі), новели (Н. Харакоз), замальовки (Н. Харакоз). Найменше представлена румейська драма (Г. Костоправ, Л. Кір'яков).

Останній період позначений також виходом у світ варіантів друкованих фольклорних творів. Крім альманаху, що містив зразки румейського фольклору в кожному випуску, окремим виданнями виходять румейські народні пісні: «Козмуку пигадь» (1994); казки: «Казки греків Приазов'я» (1993) та «Греческие сказки села Большая Каракуба» (2004); паремії: «Эна шилядьа маргаритариа» («Тисяча перлин») (1993). До збірки «Малытам-дошкільнятам» (1996) включено народні пісні, казки, лічилки та загадки. А видана в Греції грецькою абеткою збірка «Та Мариουπολίτικα: τραγούδια, παραμύθια και χοροί των Ελλήνων της Αζοφικής» (1999) містить румейські народні пісні та казки. Укладачі зазначених збірок – Л. Кір'яков, Д. Патріча, Р. Харабадот та О. Ашла проявили себе як справжні подвижники. Втім, попри позитивні зрушення в справі публікації фольклорної спадщини греків-румеїв слід констатувати, що більша частина зібраних фольклористами-аматорами записів румейської народнопоетичної творчості лишається невиданою.

Отже, бачимо, що за трохи менший ніж столітній час існування писемної румейської літератури можна виділити два періоди її активного розвитку: 1930-ті роки та 1990-ті – перше десятиліття 21 століття. Попри низку об'єктивних перешкод, таких як діалектна роздрібненість румейської мови, порушення тяглості поколінь румейських письменників внаслідок сталінських репресій, відсутність єдиної думки щодо способу фіксації румейської писемності тощо ця література дотепер демонструвала помітний поступ. Проте життєздатність румейської літератури у новітній час залишається під сумнівом через постійне зменшення кількості носіїв грецької (румейської) мови в Україні та процеси, що свідчать про занепад самої мови. За цих умов надзвичайно важливою вбачається справа популяризації румейської літератури та фольклору серед приазовських греків-румеїв.

До перспектив подальших розвідок у напрямку дослідження румейської літератури слід віднести вивчення творчості окремих її представників, що її ще не було висвітлено, а також аналіз еволюції засобів художньої виразності в творах румейських літераторів різних часів.